

ся окупанти знову?». Навіть битва за Київ не зняла цю проблему, бо автор відчував, з яким напруженням і якими втратами здобувався вихід Червоної Армії на правобережжя України. Після звільнення Житомира віра в перемогу над Німеччиною стає беззаперечною.

Заика В.В. Глухов. Возрождение (из личных записей В.Н. Заики 1943 г.)

Печатается третья часть дневников Владимира Николаевича Заики (1925–1994 гг.), которые он вёл во время Второй мировой войны. Первая часть (от января по конец августа 1943 г.) была опубликована в сборнике научных работ «Северщина в истории Украины» (Выпуск 10, 2017 г.), вторая часть – (конец августа – начало сентября 1943 г. (дни освобождения Глухова) – в «Исторических студиях общественного прогресса» (Выпуск 4, 2016 г.).

Ключевые слова: Вторая мировая война, Глухов, освобождение, возрождение, дневник.

Zaika V.V. Hlukhiv. Revival (from the private notes of V.M. Zaika of 1943)

The third part of the diaries of Volodymyr Zaika (1925–1994) conducted during World War II was published. The first part, from January of 1943 to the end of August of 1943 was published in the collection of scientific works «Sivershchyna region in the history of Ukraine» issue 10, 2017, part 2: the end of August – the beginning of September (the days of liberating of Hlukhiv) was published in «Historical studies of the social progress», issue 4, 2016.

Key words: World War II, Hlukhiv, liberation, revival, diary.

15.03.2018 р.

УДК 94(477.51):322.2.087.1(47+57)«195»

Ф.А. Юхно

ЛИСТУВАННЯ ВІРЯН ІЗ ОРГАНАМИ ВЛАДИ ЯК ДЗЕРКАЛО ЇХ ВІДНОСИН НА ЧЕРНІГІВЩИНІ У 50-х РР. ХХ СТОЛІТТЯ

У статті аналізується листування вірян із органами влади як одна із форм спротиву діям держави, що були спрямовані на викорінення релігійного чинника із суспільних відносин. Систематизується інформація, порушувана у листах, до органів влади та посадових осіб, висвітлюється становище віруючих та священнослужителів, наводяться конкретні приклади рефлексії на звернення громадян та їх протидія релігійній політиці держави.

Ключові слова: влада, віряни, вилучення, громада, прихід, листування, опір, церква.

Відносини влади та релігійних громад мають велике значення для гармонійного життя населення. Будь-які втручання держави у релігійну площину, які несуть за собою зміни, часто розцінюються віруючими як гоніння на віру та приниження їхньої гідності. У той же час чиновникам доводиться вирішувати значний комплекс питань діяльності общин. Тому під час вибудовування моделі взаємин між владою та церквою варто враховувати

історичний досвід попередніх поколінь, беручи найкращі приклади для створення законодавства і забезпечення вільного задоволення релігійних потреб громадян.

Виразним прикладом тотального втручання держави у релігійне життя є радянська доба. Вивчення стосунків влади і церкви цього часу є актуальною науковою і суспільною проблемою на сучасному етапі державотворення.

У радянській історіографії тема взаємовідносин влади та церкви була заангажована атеїстичною ідеологією, а доступна джерельна база не дозволяла різносторонньо підійти до проблеми через закритість великої кількості архівних фондів [1]. Більш активні дослідження з даного питання було розпочато на початку 90-х рр. ХХ ст. До вивчення теми зверталися В. Боднар [2], К. Будзь [3], П. Бондарчук [4], В. Войналович [5] І. Луковенко [6], В. Милусь [7], Г. Маринченко [8], В. Пащенко [9], Д. Поспеловський [10], Л. Паніна [11], О. Тевікова [12], М. Шкаровський [13]. У своїх роботах вони висвітлюють різні аспекти життя парафій та їх відносини з органами влади. Автори наводять приклади спротиву віруючих державній релігійній політиці, подають статистичні дані листування вірян з державою, зміст листів. Аналіз листування парафій Чернігівської області присутній у роботах О. Тарасенка, М. Ковальова [14] та Н. Шліхти [15]. У них автори торкаються особливостей листування жителів Чернігівщини з органами влади, мети звернень та реакцію на них влади. Ця тема представлена також у серії книг «Реабілітовані історією» [16], але, попри це, спеціальних досліджень із порушеної проблеми не проводилося.

Метою даної статті є аналіз змісту листування колективних та індивідуальних звернень віруючих до органів влади, висвітлення ситуації, яка склалася між вірянами та державою на різних рівнях, систематизація листів за порушеними питаннями та причинами їх написання, дослідження реакції влади на звернення.

Незважаючи на певне потепління відносин між владою та церквою у післякупаційний час, радянське керівництво не відмовилося від жорсткої політики відносно православної церкви. На Чернігівщині у контексті загальнодержавних процесів проходила реєстрації релігійних громад упродовж 1943–1947 рр., яка здійснювалася уповноваженим Ради у справах РПЦ при Чернігівському облвиконкомі. Паралельно часто порушувалися питання про вилучення у громад церковних та нецерковних приміщень, які були перепрофільовані та перебудовані у 1920–1930-х рр. ХХ ст. під клуби, а в період окупації були знову зайняті вірянами. Масово ці приміщення почали вилучатися після травневого пленуму ЦК КП(б)У 1946 р., на якому було прийнято постанову про вилучення будівель культосвіти, що використовувалися не за призначенням [9, с. 55]. На виконання постанови у Чернігівській області місцеві органи влади мали вилучити в релігійних громад 90 будівель. Виконуючи поставлене завдання, органами влади до 1957 р. було

забрано 88 будівель та знято з реєстрації 59 громад, а взамін для ведення богослужінь вірянам було надано лише 29 нерівнозначних будівель. Парафії, які втратили статус діючих, та ті, які не мали приміщення, приєднувалися до сусідніх приходів [17, арк. 1].

Окрім цього місцеві органи влади вдавалися до грубого адміністрування та тиску на священиків і вірян. У результаті такої політики зростало невдоволення населення. Найбільш поширеною формою прояву протесту було написання листів до різних партійних та керівних органів держави. Вірянами листи подавалися під назвами скарги та заяви, але такі формулювання не зовсім відповідали їх змісту. На даний час дослідники у своїх працях, виходячи з мотивів та цілей написання, використовують стосовно них узагальнюючий термін «звернення» або ж називають їх проханнями чи петиціями [3, с. 139–140]. За структурою більшість листів були схожими. Пишучи листа, люди робили відповідне звернення до керівника чи органів влади, а в основній частині надавали обґрунтування свого звернення. У них вірянами наводилися історичні факти та різні ситуації, які, на їхню думку, мали бути аргументами для задоволення прохання. Зміст цієї частини листів є доволі інформативним джерелом, який віддзеркалює відносини влади та церкви. Аналізуючи звернення, можна побачити проблему очима простого населення. У той же час підібрані вірянами факти часто були суб'єктивними та не висвітлювали події уповні. Після викладу проблеми люди безпосередньо прохали про допомогу у її вирішенні.

Сама процедура опрацювання звернень проходила у декілька етапів. Після надходження до адресата листи відправляли до Ради у справах РПЦ при Раді Міністрів СРСР або республіканського уповноваженого. Після вивчення проблеми із приписами та рекомендаціями листи пересилали обласним уповноваженим. Наступним етапом була перевірка інформації через районне або сільське керівництво та надання інформації членам ради і позивачам. Доволі часто уповноважені не вдавалися до ретельного розгляду справ, а відповіді давалися шаблонно, у деяких випадках тривалий час.

За своїм змістом переважна більшість звернень, починаючи з 1950 р., стосувалася питань повернення приміщень та поновлення реєстрації. Також люди систематично скаржилися на неправомірні дії місцевого керівництва, жорстке адміністрування, ігнорування проблем громад та затягування рішень з питань релігійного життя. Зокрема, у 1950 р. на ім'я республіканського уповноваженого П. Хотченка з Чернігівщин було надіслано 29 заяв, 11 з яких стосувалися повернення вилучених церковних приміщень. У довідці члена ради у справах РПЦ при Раді Міністрів УРСР В. Спиридонова зазначалося, що від деяких парафій надходило по 3–5 звернень за рік. За кількісними показниками надісланих звернень Чернігівська область знаходилася на третьому місці після Київської та Вінницької [19, арк. 213–215].

Найбільш показово відстоювали релігійні права на Чернігівщині жителі с. Гірська Городнянського (нині Сновського) району та с. Прачі Борзнянського району. Мешканці цих населених пунктів систематично надсилали петиції до органів влади та відмовлялися довгий час переходити до інших запропонованих приміщень. Зокрема, у листі заступника уповноваженого Ради Міністрів СРСР по УССР Г. Катуніна до уповноваженого при Чернігівському облвиконкомі Ф. Репи зазначалося, що, починаючи із квітня 1951 р., віруючими с. Гірська було надіслано лише до ради по справах РПЦ 17 скарг-прохань про повернення їм храму, який був вилучений у громади під будинок культури. У листі, надісланому жителями с. Гірська до секретаря ЦК партії М. Хрущова 15 лютого 1956 р. [20, арк. 9], говорилося, що їхній храм 4 роки перебуває без постійного священика, але попри це у ньому повністю збереглося церковне начиння. Люди також скаржилися на місцеві органи влади та уповноваженого, який вдавався до шантажу. Ф. Репа говорив віруючим, що він готовий надіслати їм священика лише у випадку, коли громада зголоситься поміняти церкву на приміщення будинку культури [20, арк. 2–9].

Активною в листуванні була і Прачівська релігійна громада. Її церковне приміщення було вилучене у 1951 р. для подальшого використання в якості будинку культури. Незважаючи на це, віряни відмовилися полишати храм та неодноразово надсилали листи-скарги з вимогами його повернути. У своїх зверненнях вони вказували, що це приміщення було церквою і довгий час стояло без даху, на ремонт якого громада витратила 16 936 руб. Порушувалися у листі також фінансові питання та вказувалося, що громада податкової заборгованості перед державою немає [21, арк. 42]. У свою чергу, виконкомом сільської ради, щоб пришвидшити процес передачі, надіслав листа до Верховної Ради СРСР. У обґрунтуванні зазначалося, що приміщення було переобладнане під клуб у 1938 р., а у період окупації самовільно забране громадою. Але ситуація все одно залишалася невизначеною. У кінцевому результаті до сільської ради 20 липня 1952 р. був викликаний священик та церковний староста. Їм були дані вказівки припинити богослужіння. Після цих подій головою сільської ради А. Сапком, головою колгоспу І. Барбашем разом з активістами та представниками районної ради було проведено спробу силового захоплення приміщення, але через спротив громади вона була невдалою [21, арк. 37]. У відповідь на неправомірні дії прихожанами було надіслано 15 серпня 1952 р. заяву до Міністерства юстиції УРСР, в якій говорилося про вчинений погром і безлад у приміщенні церкви. Після перевірки даних заяви уповноважений Ф. Репа підтвердив порушення законодавства, але попри це намагався спростувати інформацію про вчинення погрому. Факти, викладені у листі до уповноваженого Г. Корчевого, він назвав описом майна. Крім того, для пришвидшення закриття церкви уповнова-

жений Ф. Репа перевів священника до іншої парафії, а голові сільської ради дав вказівки не приймати адміністративних дій допоки по своїй волі громада не перейде до церковної сторожки [21, арк. 42–44].

Попри те, що громади не могли довгий час добитися позитивних результатів, їхній опір відстрочував зняття парафій з реєстрації та призводив до змін роботи уповноважених. У інформаційному повідомленні голови ради по справах РПЦ при Раді Міністрів СРСР Г. Карпова до ЦК КПУ від 4 грудня 1954 р. вказувалися вагомні недоліки роботи уповноваженого при Чернігівському облвиконкомі Ф. Репи, які спричинили протести у Гірську та Прачах. На його думку, зайвим було порушувати питання про вилучення приміщень, де це зробити неможливо. У кінцевому результаті до Прачівської громади було направлено священника відповідно до рішення Ради у справах РПЦ за № 6 від 4 квітня 1955 р. [22, арк. 27], а громаді с. Гірськ 4 липня 1956 р. було повернено приміщення та направлено священника [21, арк. 44].

Ще одним прикладом спротиву є протестні дії жителів с. Ушні Менського району, с. Іваньків Понорницького (нині Коропського) району та Орлівки Куликівського району. Завдяки великій активності та систематичності написання звернень про повернення молитовних приміщень відстрочувалося питання зняття їх з реєстрації, і лише у 1958–1960 рр. вони втратили статус діючих громад [22, арк. 29].

Прохання до органів влади про повернення своїх храмів і молитовних будинків направляли жителі інших населених пунктів. У них мова йшла про жорстке адміністрування громад. Зокрема, староста релігійної громади с. Перелюба Холминського (нині Корюківського) району відправив петицію 5 червня 1950 р. до Президії Верховної Ради УРСР, у якій йшла мова про повернення храму [24, арк. 1–3]. Також він скаржився на роботу місцевих органів влади, які не повертали приміщення релігійній громаді. У кінцевому результаті, незважаючи на всі зусилля, приміщення продовжувало використовуватися під клуб та зерносховище. Листування велося також віруючими с. Грязна Щорського (нині с. Заріччя Сновського) району. Жителем села С. Савостою порушувалося клопотання перед головою Президії Верховної Ради СРСР Н. Шверником про залишення за громадою церкви Івана Богослова, яку керівництво місцевого колгоспу хотіло вилучити для використання під зерносховище. У зверненні говорилося, що храм був збудований 50 років і має відповідати своєму призначенню, а органами влади ігноруються їхні інтереси [24, арк. 4–5]. Жителями цього населеного пункту у скарзі, надісланій до уповноваженого Ф. Репи 9 серпня 1956 р., детально було передано розмову між представниками парафії та керівництвом райвиконкому під час розгляду їхньої заяви. Ведучи бесіду, голова Мироненко говорив про незаконне проведення збору підписів та поставив їх під сумнів, оскільки до них були у великій кількості занесе-

ні люди, які на той час перебували на військовій службі. У відповідь члени церковної ради парафії, яка разом із священником займалася управлінням парафією, зробили заяву, що ці списки були відвезені уповноваженому Г. Карпову, і він їх бачити не міг, оскільки вони зроблені в одному екземплярі, а висловлювання голови є неправдивими та розцінювалися вірянами як пряме небажання вирішувати справи громади. Про радикальні настрої жителів свідчили фрази у листі, у яких вони висловлювали готовність добиватися результату за будь-яких обставин. Зі схожим змістом представниками парафії було надіслано листа до Г. Карпова [25, арк. 12–13]. Громада за допомогою також зверталася до Патріарха Московського Алексія І. Факти, які наводилися в обґрунтуванні церковному ієрарху, кардинально відрізнялися від решти прохань. Окрім невирішених проблем та затягування часу органами влади, у ньому йшла мова про відхід людей від віри та значний перехід до інших релігійних конфесій і негативний вплив цих конфесій на церковне життя краю. Єдиним виходом із ситуації, на думку прихожан, було відкриття хоча б звичайної хати для поновлення богослужінь. Але, незважаючи на всі зусилля, церковне приміщення так і не було передане громаді [25, арк. 28].

Велика кількість листів до органів влади надходила і від жителів с. Лісові Хутори Носівського району. За змістом вони були майже ідентичними. У одному з листів про повернення Миколаївської церкви говорилося, що побудована вона 1750 р. і має бути церквою, а не школою. Особливо обурювало віруючих розташування клубу у вівтарній частині церкви [25, арк. 22]. Зверталася увага і на незаконне вилучення споруди та велику відстань до діючих церков, що призводило до проблем у здійсненні треб та обрядів. Також вірянами було зібрано 4000 підписів за повернення храму. У відповідь уповноваженим Ф. Репою була ініційована перевірка, а списки людей опинилися у голови сільської ради, який проводив бесіди та погрожував організаторам спротиву. У результаті було виявлено ініціатора збору підписів, а списки названі фіктивними. Незважаючи на це, віруючі продовжували писати скарги, але храм їм повернути так і не вдалося [26, арк. 1–6].

Інформація про листування вірян з обласним уповноваженим постійно фіксувалася та заносилася до звітів. Зокрема, у звіті за 1958 р. містилися дані про звернення громадян з питання довготривалого незаконного використання частин церковних приміщень під зерносховище у 7-ми парафіях. Таке їх використання, на думку прихожан, було недоречним і обурливим, а сама експлуатація у такий спосіб приносила шкоду спорудам. Ф. Репа в окремих випадках надсилав вказівки звільнити будівлі, але часто вони ігнорувалися головами колгоспів. За даними уповноваженого було звільнено від зерна лише 2 церкви – у с. Шестовиця Чернігівського району та с. Великий Листвен Тупичівського (нині Городнянського) району [27, арк. 33].

Велика кількість звернень надходила із проханнями поновити реєстрацію вже недіючих парафій. На думку уповноваженого, їх активізація була пов'язана із виходом Постанови ЦК КПСС від 10 листопада 1954 р. «Про помилки у проведенні науково-атеїстичної пропаганди серед населення». Після її оприлюднення віряни сподівалися на зміни в релігійному житті. До обласного уповноваженого по питанню реєстрації у 1954 р. надійшло одне звернення [28, арк. 7], 1956 р. – 2 [22, арк. 24], 1958 р. – 4 [29, арк. 121], 1959 р. – 5 [30, арк. 30–33], але через близьку відстань до інших приходів їхні клопотання не були задоволені.

Влада не поспішала давати дозволи на побудову нових приміщень для ведення богослужінь. По цьому питанню до уповноважених різних рівнів та органів влади зверталися жителі с. Крахаїв Остерського (нині Козелецького) району [24, арк. 3], с. Максимівки Ічнянського району, с. Лукашівки Чернігівського району [31, арк. 213–214].

Окрім цього велика частина звернень віруючих була пов'язана з діяльністю священнослужителів. До них належать листи-прохання про поновлення діяльності священників на приході та скарги на невідповідну поведінку священників і церковних старост, а також внутрішньо-приходські конфлікти. Мотивами для їх написання часто виступали особистісні стосунки, а зміст не дозволяє повністю проаналізувати ситуацію, що склалася у приході. Наприклад, прихожани с. Петрівки Городнянського району стали на захист священника Г. Секача, якого було звинувачено у викладанні богослов'я школярам із заборонаю служіння. У своїх зверненнях до республіканського уповноваженого П. Хотченка та інших органів влади вірянами подавалася позитивна інформація про його пастирську роботу [31, арк. 198]. Жителі с. Хотунічі Городнянського району захищали у листах свого священника Ф. Гуменюка, якого було відсторонено від служби.

Наряду з цим до уповноваженого та вищого церковного керівництва надходили листи про незадовільну поведінку священнослужителів та конфліктні ситуації у приходях. У відповідь проводилася перевірка епархіальним керівництвом через благочинних священників. Після перевірки та при підтвердженні результатів, за погодженням уповноваженого, священника переводили на інший приход або забороняли йому проводити служби [31, арк. 201].

У листуванні зустрічаються також факти скоєння злочинів стосовно священників. Зокрема, церковний староста с. Вербівки Добрянського (нині Ріпкинського) району скаржився на побиття місцевого батюшки головою сільської ради та директором школи, але після перевірки інциденту на місці факт не підтвердився [22, арк. 22–23]. Незаконні дії місцевих органів влади були викладені у листі жителя с. Жовтневе (нині Рождественське) Коропського району В. Юркевича до депутата Верховної Ради УРСР Т. Яблонської. У своєму зверненні він став на захист священника І. Ковалю, якому керівництвом

села було заборонено провести вінчання. Мотивом для такого рішення слугувала недостатня перевірка документів та відсутність довідки про одруження, виданої РАГСОМ. Після проведення перевірки було підтверджено неправомірність дій керівництва села та надіслано роз'яснення щодо переліку документів, необхідних для проведення обряду [31, арк. 242].

Листи від жителів області також публікувалися на сторінках обласної газети «Деснянська правда». Їх основною метою була пропаганда атеїзму, дискредитація церкви та священників. Наприклад, у статті А. Втора «Два лиця святого отця», яка вийшла 17 червня 1959 р., подавалася інформація про священника І. Колесника, який служив у с. Крапивна Ніжинського району, та батюшку Хрестовоздвиженського храму м. Ніжина М. Рутковського. Стаття говорила про негативні сторони життя священників, ухилення їх від оподаткування та спекулятивну торгівлю [32, с. 4].

Таким чином, листування вірян з органами державної влади було одним із видів їх спротиву на наступальній дії держави стосовно релігійної політики. У своїх зверненнях люди просили за повернення церковних приміщень і використання їх за цільовим призначенням, поновлення реєстрації релігійних громад, побудову нових споруд для культових цілей. Окремі звернення стосувались відносин священників із владою, її жорсткого адміністрування. Незважаючи на велику кількість звернень, позитивного результату віряни домагались лише в окремих випадках. Таке відношення вказує на повне нехтування інтересами людей та штучне і жорстке нав'язування атеїстичного світогляду.

У подальших дослідженнях планується розширення хронологічних меж даної теми задля більш широкого та об'єктивного висвітлення взаємовідносин влади та церкви на Чернігівщині.

ПОСИЛАННЯ

1. Культова архітектура й атеїстичне виховання / А. Черній, Р. Наконечний // Людина і світ. – 1978 р. – № 4. – С. 38–41.
2. Боднар В.Б. Особливості функціонування релігійних об'єднань Чернівецької області у (1944–1985 рр.): дис. канд. іст. наук: 09.00.11 / Віктор Богданович Боднар. – Чернівці, 2016. – 226 с.
3. Будз К.М. Українська греко-католицька церква у Галичині (1946–1968 рр.): стратегії виживання та опору у підпіллі дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Катерина Миколаївна Будз. – Київ, 2016. – 244 с.
4. Бондарчук П.М. Особливості релігійної ситуації в Україні у середині 1940-х – на початку 1950-х років / П.М. Бондарчук // Український історичний журнал. – 2010. – № 2. – С. 136–163.
5. Войналович В.А. Партійно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940–1960-х років: політологічний дискурс / В.А. Войналович. – К.: Світогляд, 2005. – 741 с.
6. Луковенко І.Г. Радянська держава і Російська православна церква на Донеччині у 1943–1964 роках. Бібліотека «Релігії світу». Т. 6. – Донецьк: Донбас, ДОГО «Центр Діскавери», 2011. – 353 с.
7. Милуць В.І. Державна влада і православна церква на Волині у другій половині 40-х – 50-х роках ХХ ст. / В.І. Милуць. – Луцьк: Волинянин, 2008. – 228 с.
8. Маринченко Г.М. Відносини радянської влади та церкви у південній Україні (друга половина 40-х – середина 60-х років ХХ століття) дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Маринченко Ганна Миколаївна. – Миколаїв, 2013. – 253 с.
9. Пашенко В. Православна церква в тоталітарній державі. Україна 1940 – початку 1990-х років / В. Пашенко. – Полтава: АСМІ, 2014 – 630 с.

10. Поспеловский Д.В. Русская православная церковь в XX веке / Д. Поспеловский. – М.: Республика, 1995 – 511 с.

11. Паніна Л. Російська православна церква на Житомирщині 50–80 рр. XX ст. / Л. Паніна // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Збірник наукових праць. – Рівне: РДГУ, 2009. – Вип. 15. – С. 51–54.

12. Тевікова О.В. Форми та методи антирелігійної боротьби в Україні (1953–1964 рр.) / О.В. Тевікова // Вісник Київського міжнародного університету. Серія «Міжнародні відносини». – К. КиМУ, 2009. – Вип. 8. – С. 292–311.

13. Шкаровский М.В. Русская православная церковь в XX веке. / М.В. Шкаровский. – М.: Вече, 2010 – 479 с.

14. Тарасенко О. Ковальов М. Церква і влада на Чернігівщині за радянського часу в кн. «Реабілітовані історією»: у 27 т. Чернігівська область / Упорядники О.Б. Коваленко, Р.Ю. Подкур, О.В. Лисенко. – Кн. 3. – Чернігів: Десна Поліграф, 2011. – 600 с.

15. Шліхта Н. Церква тих, хто вижив. Радянська Україна, середина 1940-х – початок 1970-х рр. / Н. Шліхта. – Харків: Акта, 2011. – 468 с.

16. Реабілітовані історією: у двадцяти семи томах. Чернігівська область / Упорядники О.Б. Коваленко, Р.Ю. Подкур, О.В. Лисенко. – Кн. 1. – Чернігів: Десна Поліграф, 2008. – 799 с.

17. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України м. Київ (далі – ЦДАВО), ф. 4648, оп. 1, спр. 150, арк. 151.

18. ЦДАВО, ф. 4648, оп. 1, спр. 55, арк. 25.

19. Центральний державний архів громадських об'єднань України м. Київ, ф. 1. оп. 24 спр. 3532, арк. 220.

20. Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО), ф. Р. 5166, оп. 1 спр. 13, арк. 87.

21. ДАЧО, ф. Р. 5166, оп. 1, спр. 7, арк. 50.

22. ДАЧО, ф. П. 470, оп. 9, спр. 413, арк. 225.

23. ДАЧО, ф. П. 470, оп. 9, спр. 214, арк. 221.

24. ДАЧО, ф. Р. 5166, оп. 1, спр. 4, арк. 5.

25. ДАЧО, ф. Р. 5166, оп. 1, спр. 14, арк. 28.

26. ДАЧО, ф. Р. 5166, оп. 1, спр. 8, арк. 14.

27. ДАЧО, ф. П. 470, оп. 10, спр. 78, арк. 241.

28. ДАЧО, ф. П. 470, оп. 8, спр. 1635, арк. 223.

29. ДАЧО, ф. П. 470, оп. 10, спр. 78, арк. 360.

30. ДАЧО, ф. П. 470, оп. 10, спр. 428, арк. 357.

31. ЦДАВО, ф. 4648, оп. 1, спр. 182, арк. 303.

32. Деснянська правда. – 1959. – № 120(6955). – 17 червня.

Юхно Ф.А. Переписка верующих с органами власти как зеркало их оношения на Черниговщине у 50-х гг. XX века

У статті аналізується переписка веруючих с органами власти как одна их форм сопротивления действиям государства, которые были направлены на искоренение религиозного фактора из общественных отношений. Систематизируется информация, поднятая в письмах к органам власти и должностным лицам, показывается положение верующих и священнослужителей, освещаются конкретные примеры рефлексии на обращения граждан и противодействие религиозной политике государства.

Ключевые слова: власть, верующие, изъятие, общество, приход, переписка, сопротивление, церковь.

Yukhno F.A. The correspondence of believers with the authorities as a reflection of their relationship at Chernigiv region in the 1950th of the 20th century

The article analyses correspondence between religious believers and the authorities as a form of defiance to the Soviet Union, who were oppressing religious freedom. The information contained in the letters to the authorities as well as to the officials has been catalogued. The predicament of religious believers and clergy is being addressed. Letters from authority replying to citizens' pleas are given as well as the citizens' opposition to the religious policy of the Soviet Union.

Key words: authority, believers, withholding, community, parish, resistance, church.

19.03.2018 р.

УДК 711.523 (477.51-25) : [791.221.8:82-343] (47+57)«198»

О.Л. Литовченко

ПАНОРАМА ЧЕРНІГІВСЬКОГО ДИТИНЦЯ ЗА МАТЕРІАЛАМИ КІНОСТРІЧКИ «ТАМ, НА НЕВЕДОМЫХ ДОРОЖКАХ...» (1982 Р.)

У статті йдеться про роль архітектурно-ландшафтного середовища історичного центру Чернігова у створенні фільму-казки «Там, на неведомых дорожках...». Частина зйомок цієї кінострічки проходила на території стародавнього Дитинця у 1981 р., що дає змогу простежити стан пам'яток та історичного центру на час створення фільму.

Ключові слова: фільм-казка, Дитинець, пам'ятки архітектури, декорації.

Чернігівський Дитинець – історичний центр міста, який протягом віків змінював своє функціональне призначення. Свого часу це була житлова, монастирська та фортечна територія. На сьогодні сформовано паркову зону з неперевершеним архітектурно-ландшафтним комплексом. Ця територія нині є унікальною, оскільки тут з високим ступенем концентрації збережені різномірні та різновікові пам'ятки культурної спадщини, що вирізняє її з-поміж інших подібних історико-архітектурних комплексів [1, с. 356; 2, с. 88–89].

Особливий колорит та панорамність історичного центру Чернігова привернули увагу і кіномитців фільму-казки «Там, на неведомых дорожках...» у 1981 р. Окрім того, на окраїнах міста проглядалися чудові краєвиди на ліси, поля, річки та озера, які відповідали запланованим ідеям режисера [3, с. 4; 4, с. 4].

До зйомок цієї кінокартини було залучено кілька пам'яток стародавнього Дитинця. Мова йде про один з найдавніших збережених до наших днів храмів на теренах України – Спасо-Преображенський собор (XI ст.), родову княжу усипальню – Борисоглібський собор (XII ст.) та культурно-освітній осередок доби Гетьманщини – Колегіум (XVII–XVIII ст.). Дві з них первісно виконували релігійну функцію, третя – освітню. Почасті у стрічці також проглядається перша пам'ятка доби класицизму, що побудована на території Дитинця – Будинок архієпископа (XVIII ст.) та мур, що оточує його західний фасад [2, с. 89]. Протягом років функції вказаних будівель неодноразово змінювались. Так, на момент зйомок стрічки, собори та колишній навчальний заклад мали музейне призначення, а Будинок архієпископа був архівом.

Дослідники велику увагу приділяли вивченню історії кінематографа у різновекторних напрямках. Однак, ця робота переважно зводилась до мистецтвознавчого аналізу відзнятих кінострічок та формування фільмів під впливом радянської ідеології. Деякі з них розглядали кінодокумент як історичне джерело, інші вивчали роль артпростору в створенні того чи іншого кінопродукту [5; 6; 7]. Втім, питання історії зйомок кінофільмів на локальному рівні, зокрема у Чернігові, відображені тільки у поодиноких роботах із зазначенням основних об'єктів (осо-